

עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע

תמיד א, ד¹

מי שזכה לתרום את המזבח, הוא
יתרום את המזבח,
אומרין לו, הנהר שמא תגע בכלי, עד
שתקדש ידיו ורגליו מן הכיור, והרי
המחתה נתונה במקצוע בין הכבש
למזבח במערכו של כבש.
אין אדם נכנס עמו, ולא נר בידו, אלא
מהלך לאור המערכה.
לא היו רואין אותו, ולא שומעין את
קולו עד ששומעין קול העץ שעשה בן
קטין מוכני לכיור, והן אומרים הגיע.
קדש ידיו ורגליו מן הכיור, נטל מחתת
הכסף ועלה לראש המזבח, ופנה את
הגחלים הילף והילף והתה מן
המאכלות הפנימיות, וירד.
הגיע לרצפה, והפך פניו לצפון, הלף
למזרחו של כבש בעשר אמות. צבר
את הגחלים על גבי הרצפה רחוק מן
הכבש שלשה טפחים, מקום שנותנין
מראות העוף ודשון מזבח הפנימי
והמנורה:

"תרומת הדשן" פירושה ניקוי המזבח משיירי קרבנות יום האתמול כדי להכינו לעבודת היום.
לכאורה היה מקום לראות בתרומת הדשן עבודה פחותה, מעין פינוי הזבלים שהצטברו
במקדש. אך לא כך הוצגה עבודתו של התורם במשנה. לפנינו סיפור רווי דרמה ומסתורין:
בדידותו המודגשת של הכוהן בהליכתו, "אין אדם ניכנס עימו", "לא היו רואין אותו",
האזהרה לפני יציאתו לדרך כאילו דרך מסוכנת לפניו, "אומרין לו היוהר שמא תיגע
בכלי...", וכן המעקב הדרוך אחר הקולות שהתורם משמיע בהליכתו עד תחושת ההקלה
בהגיעו לכיור, "והן אומרין 'הגיע'".²

כאן המקום להעיר כי בתקופות קודמות של עבודת המקדש לא הייתה תרומת הדשן נעשית בידי כוהן יחיד שנבחר מראש, אלא "כל הקודם... זכה" (יומא ב, א). את הגורל שבאמצעותו נבחר הכוהן תיקנו רק לאחר שנגרמה תקלה בשיטה המקורית.³ כלומר מבחינה היסטורית, בדידותו של תורם הדשן אינה לכתחילה אלא בדיעבד, ולמרות זאת בחרה המשנה להעניק למעשהו של הכוהן הבודד מעטה של מסתורין, ויתרה מזו – של אינטימיות. האינטימיות נרמזת מהדהודי הפסוקים של שיר השירים בלשון המשנה שלפנינו:

הנְצָנִים נִרְאוּ כְּאֶרֶץ עֵת הַזְמִיר הַגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ: הַתְּאֵנָה חֲנֻטָה פְּנֵיהָ
וְהַגְּפָנִים סְמָדָר נִתְּנוּ הַיּוֹם קוֹמֵי לֶךְ כְּעֵתִי יִפְתֵי וְלִכֵי לֶךְ: יוֹנְתִי בְּחַגְגֵי הַסֶּלַע בְּסֶטְרָה
הַמְדַבְּרָה הַרְאִינִי אֶת מְרָאֵיךְ הַשְּׂמִיעִינִי אֶת קוֹלְךָ כִּי קוֹלְךָ עֲרֵב וּמְרָאֵיךְ נְאֻמָּה:
שיר השירים ב, יב-יד

הביטויים המרכזיים בתיאור הכוהנים הממתינים לחברם תורם הדשן נראים כשאובים מפסוק יב: "הגיע", "קול" ו"נשמע", ומפסוק יד, "הראיני... השמיעני את קולך": "לא היו רואין אותו אלא שומעין את קולו, עד ששומעין קול העץ... והן אומרין הגיע".⁴ דמיון נוסף לפסוקים מופיע במצלול של תיאור חתיית הגחלים – "ופינה את הגחלים הלך הילך" המזכיר את "קומי לכי (לך) רעיתי יפתי ולכי לך".

שרשרת ההקבלות ששורטטה עד כה מציינת את תמונת תרומת הדשן בדמות המפגש הנכסף שבשיר השירים – מתיקון ההחמצה של עצלות הרעיה ועד שחזור קריאת הדוד לרעייתו על רקע האביב.

נוסף על ההקבלה בין שיר השירים לתרומת הדשן ישנה הקבלה פנימית בין תורם תרומת הדשן ובין תיאור המשנה את מעשה הקטורת שהייתה מובאת במקדש בשתי הזדמנויות בכל יום. כמו כן, ביום הכיפורים הייתה מובאת אל קודש הקדשים קטורת, ולשם הבאתה היה הכוהן נכנס לפני ולפנים. ההשוואות המובאות בהמשך מתייחסות לשני סוגי ההקטרה.

ראשית, כמו תרומת הדשן שבמהלכה "אין אדם ניכנס עימו", גם הקטרת הקטורת נעשית בבדידות – על עבודת הכוהן ביום הכיפורים נאמר "וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו" (ויקרא טז, יז) וגם המקטיר קטורת של כל יום לא עשה זאת עד אשר "פרשו העם" (תמיד ו, ג).

שנית, הן את המקטיר הן את התורם היו מזהירים לפני שהיו הולכים להם לבצע את עבודתם: לתורם הדשן – "אומרין לו היוזהר שמא תיגע בכלי עד שתקדש ידיך ורגליך מן הכיור", ולמקטיר – "ומלמדים אתו היוזהר שמא תתחיל מפניך שלא תכבה [= תכווה]".⁵

דמיון נוסף בין תרומת הדשן והקטרת הקטורת הוא תוכן הפעולה – בשתי העבודות יש לקחת גחלים מעל מזבח העולה. יתרה מזו, בתיאור פעולה זו (שבעבודת הקטורת היומית אינה נעשית בידי המקטיר עצמו) חוזרת המשנה על עצמה כמעט מילה במילה. על תרומת הדשן נאמר:

נָטַל מִחֶמֶת הַכֶּסֶף וְעָלָה לְרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ, וּפָנָה אֶת הַגָּחִלִים הַיֵּלֶךְ וְהַיֵּלֶךְ וְחָתָה מִן הַמֶּאֱכָלוֹת הַפְּנִימִיּוֹת, וְיָרַד.

תמיד א, ד

וביחס לקטורת:

נָטַל מִחֶמֶת הַכֶּסֶף, וְעָלָה לְרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ, וּפָנָה אֶת הַגָּחִלִים הַיֵּלֶךְ (וְהַיֵּלֶךְ) וְחָתָה. יָרַד...

תמיד ה, ה

להשוואה זו בין שתי העבודות משמעות מפתיעה, המשלימה את הזיקה למפגשים שבשיר השירים. עבודת הקטורת היא "פסגת" עבודת המקדש – עבודה שבכל יום נעשית בפנים, וביום הכיפורים לפני-ולפנים. זוהי עבודה שכוהן אינו יכול לזכות בה יותר מפעם אחת בחייו.⁶ בעיני חז"ל נחשבת הקטורת למפתח לגילוי השכינה.⁷ אם כך, ההשוואה בין תרומת הדשן ובין הקטורת מעניקה גם לפעולת "פינוי הפסולת" חלק מהאיכות של העבודה הפנימית ביותר, המיוחדת להתקשרות בין האדם לבוראו.

לסיכום, דמותו של הכוהן התורם את הדשן מעוצבת במשנה באמצעות זיקה אינטרטקסטואלית כפולה – שיר השירים מצד אחד והקטרת הקטורת מצד אחר. כל אחד משני ההקשרים הספרותיים הללו בנפרד ושילובם יחד מעצבים את תרומת הדשן כמפגש אינטימי עם הקדושה.⁸

התבוננות במשנה מעלה יסוד חשוב בעבודת ה'. פסגת הקשר עם הקב"ה, מימוש האהבה והאינטימיות המתוארת בשיר השירים, מושגת במשנה על ידי תרומת הדשן, פעולה יום-יומית שנראית כפינוי הזבל מעל גבי המזבח. משמעות זו, המוענקת לפעולה "פעוטה" כל כך, מלמדת אותנו כי יותר מהמעשה החיצוני והטקסים הנלווים לו חשוב הרגש העומד ביסודו, וכי "הקב"ה ליבא בעי" (בבלי, סנהדרין קו ע"ב). דרך זו למימוש חזון האהבה שבשיר השירים נראית לי נכונה גם בקשר שבין איש לאישה – תשומת הלב לפרטים הקטנים של החיים וצרכי היום-יום של בן הזוג או בת הזוג היא הדרך להראות אהבה. וככל שהפרטים ועזרים יותר, הם מעידים על גודלה של האהבה.

- 1 על פי כתב יד קויפמן.
- 2 הממד הטקסי של עבודת התורם מומחש גם במספר הטיפולוגי של שלבי עבודתו – עשרה. תודתנו לאמנון דוקוב על הערה זו.
- 3 יומא ב, ג.
- 4 הדמיון לשיר השירים בולט עוד יותר בנוסח הדפוס: "והן אומרים 'הגיע עת'".
- 5 חילופי ב"ת עם ו"ו שכיחים בכתבי היד של טקסטים חז"ליים.
- 6 תמיד ה, ב.
- 7 המדרש (תנחומא, תצווה טו) למד שזמן הקטורת הוא זמן ירידת השכינה משיר השירים: "שימו קטורה באפך וכליל על מזבחך, להודיעך כמה קטרת חביבה, א"ר יצחק בן אליעזר תדע לך שנעשה המשכן וכל כליו ושחט את הקרבנות והקריבו וערך על המזבח וסדר את השלחן ואת המנורה ואת הכל ולא ירדה שכינה עד שהקריבו את הקטורת מנין דכתיב עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו [יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו]". ראה קנוהל, נאה, מילואים, עמ' 31-35 ובמיוחד עמ' 32.
- 8 הפיס על תרומת הדשן הוא הראשון מפייסות היום. יש לשים לב כי גם בלשון הפיס השלישי ישנה זיקה לשיר השירים: השוו בין "חדשים עם ישנים בואו והפיסו, מי מעלה אברים מן הכבש למזבח" (תמיד ה, ב) ובין "חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך" (שיר השירים ז, יד). ראה ברורמן, מקרא במשנה, עמ' 12.